

NYA AVHANDLINGAR

Ulla Centergran: *Bygdedräkter, bruk och brukare*. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige 20, Göteborg 1996. 333 s. Ill. English summary. ISBN 91-85838-21-7.

När Ulla Centergran framlade sin avhandling i etnologi i Göteborg var det onekligen ett nytt tolkningsperspektiv som anlades på ett mycket stabilt och "säkert" fält inom svensk etnologi: folkdräkten och dräktforskningen. Var fältet uttömt med de digra monografier över lokala folkliga dräkttraditioner som på ett klassiskt, historiskt-geografiskt, sätt presenterats av Sigfrid Svensson 1935, Lennart Björkquist 1941 och Anna-Maja Nylén 1947? Metoderna förbrukade, "dräktöarna" försvunna? Var Ella Odsteds, från de nämnda totalt avvikande, dokumentation av dräktskicket i övre Dalarna 1953, tillämplig endast med hänsyn till detta säregna område? Vad fanns kvar att forska i, då man bortsåg från historiska och konsthistoriska belägg, typologier och plagghistoria, Wörter und Sachen, regional etnografi och det klassiska förändringstemat dräkt-mode?

Centergrans studie kartlägger egentligen en svensk folkförrelse – bruket av folk-, socken-, bygdedräkter etc. – bland stora skaror av svenska kvinnor och män. En frågelista genom ICA-kuriren 1984 gav förf. 1.000 svar, berättelser och reflexioner om bruk, anskaffning, val och motivation, släkt, hembygd, situation och tillverkning av detta fenomen. Härtill kommer en uppsjö av annat material, icke minst tidningsartiklar i hembygds skrifter, men även intervjuer och studier i hembygdsrörelsen.

Visserligen hade Anna-Maja Nylén i sitt arbetsrum på Nordiska museet sedan 1940-talet samlat material i en rad mappar med texten "Folkdräktsrörelsen" och hon skrev även en första studie däröver i *Bygd och natur* 1954 (bearbetad version i antologin *Folklig dräkt*, 1974), men fenomenet sågs bland dräktforskare och museifolk med blandade känslor då man ideligen måste konfronteras med lekmanfrågor av typen "rätt eller fel färg" osv. Det processuella i fenomenet klädsel i allmänhet intresserade forskarna främst som en civilisationsfråga (t.ex. G. Hazelius-Berg, "Dräktreformer

under 1800-talet, *Fataburen* 1949, och talrika innovationsstudier), icke som en fråga om *huru kultur skapas, tolkas, omtolkas, återtolkas* och detta såväl bland en bred allmänhet som bland forskarna. Centergran skiljer sig, genom sin i mer än tre decennier utövade roll som "dräktbrukare" och "dräktexpert" inom bygdekulturrörelsen, helt från de ovan nämnda. Hon har ett unikt innanförperspektiv samtidigt som hon, bl.a. i sin diskussion om forskarrollen (s. 24) reflekterar över emiskt/etiskt, etnologins eviga dilemma. Folkdräkten i museal regi har nämligen i högsta grad ingått som ett element i den humanistiska bildningsrörelse som folklivsforskningen också tjänat (jfr H.-G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, I, 1990, s. 15ff.). Förf. har löst sin dubbelroll på ett skickligt sätt genom att ägna ett av de tre analytiska kapitlen i slutet av boken åt temat "Äkta och oäkta bygdedräkter – med ideologiska förtecken" (s. 223ff.). Huvudfrågan: Är det experterna eller entusiasterna som skall få tolkningsföreträde? får här en inträngande belysning där bl.a. museernas roll som skapare och vidmakthållare av stereotyper, som de samtidigt bekämpar, klart framträder. Kapitlet anknyter till den teoretiska referensram (Geertz, Berger) förf. har i sin inledning. Texten visar på svårigheten i att med rationella (antikvariska) argument styra kulturella processer där även det emotionella spelar in. Publiken vid Centergrans disputation, ett iögonenfallande stort antal folkdräktsklädda åhörare, blev ett färgstarkt exempel på detta! Samtidigt tangeras ett av förf.s sex problemkomplex, nämligen "centraldirigering och folklig praxis", ett klassiskt etnologiskt tema som hade kunnat ytterligare fördjupas i ett jämförande perspektiv.

De övriga centrala frågorna i avhandlingen gäller folklorismen som begrepp och företeelse, dräktbrukarna förr och nu – alltså "folkdräkts folk" – vidare tolkningen av dräkternas geografiska fördelning, deras funktionella sammanhang och dräktbruket som vittnesbörd om det svenska samhällets värderingar och dessas kulturella kontext.

Materialet presenteras emellertid icke mekaniskt enligt detta mönster, frågorna får sin belysning än här, än där. Detta, något rapsodiska grepp, som skulle ha

förfärat en äldre tids logiker, vittnar icke bara om bokens långa tillkomstprocess, utan även om det komplicerade spel som gäller för all slags klädsel då den utsätts för tolkningsförsök. Den låter sig svårligen fångas, den skiftar färg och form, dess symbolvärde är historiskt, ideologiskt, geografiskt, ekonomiskt, socialt och könsmässigt kontextbundet – fenomen som blir inträngande belysta genom hela texten, i väl avvägda proportioner mellan empiri (citat) och analytiska diskussioner. Huvudrubriker som: Bygdedräkten som folkligt kulturarv, Bygdedräktsrörelsen under hundra år, Bygdedräkternas när, var, hur, Bygdedräkternas geografiska utbredning och Att välja bygdedräkt (kap. 2–6) hade möjligen, i en mera analytisk form, givit mera stringens och väglett en i ämnet oerfaren läsare. Förf. har dock varit frågelistan och materialet trogen. Å andra sidan kan den av fragment hopfogade bilden (= odlandet av olika perspektiv och uppställningar i olika kapitel), ett nytt grepp i nordisk etnologisk stil (som 1996 renodlats av Marianne Wahlberg i den kreativa studien över Norrland som ”svenskt sorgebarn”), ses som ett exempel på själva den kulturella processens oförutsedda gång och kulturen som ett ändlöst mångfacetterat prisma. Också valet av den tolkande metoden, läsningen av svaren som kulturella självbilder, ”syner och inställningar”, inbjuder till greppet. Avhandlingen är mångbottnad, flera frågor blir obesvarade, t.ex. begreppsförvirringen när det gäller terminologin (från national- till daladräkt), men innebär samtidigt uppslag till och utmaningar för ny forskning. De något vårdslösa hänvisningarna och preferensen för andrahands källor bidrar till det rapsodiska intrycket.

Några kritiska kommentarer är dock på sin plats. När man inom nordisk etnologi lyfter fram ”de tre etnologiska dimensionerna” tid, rum och social miljö (s. 13, 148), nära nog som ett metodologiskt postulat, tycks man ha glömt att dessa präglades av Sigurd Erixon 1938 (*Svenskt Folkliv* s. 283) uttryckligen som en terminologisk distinktion gentemot en historielös funktionalism (bl.a. amerikansk rural sociology) och en renodlad individ- och personforskning. En företeelse ”etnologiska fixering” förutsatte även ett vidsträckt komparativt perspektiv – en linje som sedan 1960-talet fått träda tillbaka inom nordisk etnologi till förmån för nutidsstudier som nära nog saknar varje etnologisk fixering. Materialet och fältarbetet i sig gör ju icke en studie etnologisk och tid, rum och social dimension beaktas ju i alla humanistiska arbeten.

Centergran gör sig icke skyldig till denna skötesynd,

men det komparativa perspektivet hade gärna, speciellt när det är fråga om folkdräkter, fått sträcka sig till Tyskland. Detta gäller t.ex. diskussionen om *revitalisering, folklorism och nostalgi* (s. 32ff.), där Hans Mosers definition (1962) och Hermann Bausingers kritik (1971) hade kunnat fördjupas med Hermann Strobachs analys av fenomenet (1982). Den tar fasta på dialektiken mellan historicitet och aktualitet, graden av medvetenhet, organiserad tradition och den visuella, sceniska presentationen – teman som Centergran berör, men vilkas tolkning hade kunnat fördjupas och nyanseras i slutet av boken, t.ex. identitetstemat, som ventilerats i svensk etnologi om svenskhet. Över huvud taget hade man önskat en egenhändigare penetrering av de teoretiska referenserna, t.ex. Peter L. Berger, när det gäller konstruktion av mening och legitimering av tolkningar.

Den brokiga benämningsfloran ger förf. anledning till en välkommen historisk översikt över allmoge, folk och dräkt, en rörelse som dock kan följas längre bakåt än till romantiken i slutet av 1700-talet. Svenskt 1600-tal erbjuder exempel. När det gäller Gustav III:s nationella dräkt understryker primärkällan Eva Bergman (1938) snarare franska förebilder och historisk teaterverm än intresse för folkligt kulturarv. Att folklivet sedan kunde användas i politiskt-propagandistiskt syfte är en annan sak som tarvar utökad forskning. När det folkliga kulturarvet i Hazelius regi lyftes upp på Skansens scen lät kritiken ej heller vänta på sig (Fröding, Strindberg fr.o.m. 1890-talet), en dimension som Centergran förhoppningsvis får anledning att studera, nu accepteras rörelsen rätt förbehållslöst.

Det stora kapitlet om bygdedräktsrörelsen under hundra år (s. 93–145) är kronologiskt uppbyggt även om statistiken visar på både uppgång och nedgång i intresset under skilda decennier och i olika delar av landet. Förf. blundar ej heller för de enskilda aktörernas roll i en dräkts initialske, t.ex. hemslöjdschefen Anna-Greta Pählman i Värmland, som verkligen hade varit förtjänt av ett porträtt i bokens sparsamma bildmaterial! Folkdräktsens nära samband med hembygds-, folkdansrörelse och folkbildningsarbete motiverar ordet ”rörelse”, men tolkningarna av fluktuationerna kräver ännu forskning *kring* dräktfenomenet. Vad beror det avtagande intresset i mitten av 1930-talet på och ånyo på 50-talet och i slutet av 80-talet? Vilken är den svenska filmens roll för bilden av äkta svensk bygdekultur? Vad innebar urbaniseringen för svensk självbild? Varför ”lyckades” det stora jämtländska dräktere-vitaliseringsprojektet på 1930-talet? Varför engagera-

de sig museietnologerna i rörelsen? Vilken betydelse kan dräktböckerna, från Cederblom 1923 till Nylén 1949, ha haft? Uppgångarna synes genomgående vara lättare att förklara än nedgångarna. Tvenne med Centergran samtida etnologiska avhandlingar, Lars Strömbergs om Hornborgasjön och Pia Götebo Johannessons om lantbrukarkvinnan belyser på ett inspirerande sätt andra sidor av fält som delvis griper in i varandra.

Den erixonska klass-dimensionen har likväl kommit förf. till hjälp i analysen av dräkternas funktion i svenskt liv, där främst den lägre medelklassen framträder som dräktbärande par préférence. Jämte studien över den geografiska spridningen och dess möjliga (?) korrelation med dels dokumenterat särpräglad folkligt dräktskick, dels lokal aktivitet, belyser kap. 4, 5 och 6 kanske i någon mån också den i början ställda frågan om det svenska samhällets värderingar? Motiveringar till valet av dräkt är dock, såsom oftast omedvetna, synbarligen svåra att närmare tränga in i. Ingen etnologisk avhandling med självaktning tycks i dag kunna förbigå gendersperspektivet. När det gäller ett så "hemvävt" tema som folkdräkt står kvinnan nära till hands. Centergran har dock i det nästista kapitlet, Bygdedräkten – ett stycke kvinnokultur, problematiserat frågan med referens till de könsbundna normsystemen (enl. Ardener, Prokop m.fl.). Det finns en viss korrelation mellan intresset för bygdedräkter och bilden av den idealiska svenska husmodern under olika decennier. Dräkten synes också ha inkarnerat bilden av mödra- och kvinnohistoria samt kunnat fungera som element i en kvinnlig regional proteströrelse, t.ex. mot kommunsammanslagningar, ett fenomen som kan verifieras också i Finland. Frågan om männen och folkdräkten sammankopplas vanligen med ideal om manlighet i ett historiskt perspektiv, men är detta tillräckligt? Gunn Hasvéns ytliga formuleringar (1992) hade kunnat kompletteras med mera vederhäftig dräkthistoria, t.ex. Aileen Ribeiro's banbrytande arbete *Fashion in the French Revolution* (1988).

Avhandlingens sammanfattning (s. 265ff.) fångar upp och fördjupar förtjänstfullt några av de oerhört många aspekter studien inbjudit förf. till. Det gäller t.ex. frågan om bygdedräkten som en nyckelsymbol för demokrati och hembygd, för kontinuitet och gemenskap, men också som kvinnligt och individuellt uttrycksredskap. Här framträder starkt den betydelsebärande kluvenheten i dräkt-fenomenet. Identitetsdimensionen som ett modernitetstema har dock denna gång lämnats utanför. Avhandlingens intressantaste resultat anknyter till frågan om centraldirigering och folklig

praxis, dvs. expertväldet kontra dräktbrukarna. Förf. pekar här på en möjlig gender-konflikt och ställer frågan: "Är det inte så, att expertlinjen utgår från ett konventionellt positivistiskt synsätt baserat i ett av männen dominerat vetenskapssamhälle? Uttrycker inte motståndet en flexibilitet som har sin bas i den kvinnliga vardagsupplevelsen..." (s. 284). Genom detta konstaterande öppnar förf. ytterligare dimensioner av allmän bärvidd för etnologin.

Folkdräkten som avhandlingstema är onekligen en svårgräpbar sak. Den innebär i många avseenden ett både – och med dimensioner som nationellt/folkligt, tidlöst/tidsbundet, allmänt/lokalt, kvinnligt/manligt etc. Ett kunskapsarkeologiskt angreppssätt leder tillbaka i historicismen, ett kulturanthropologiskt i frågor om status, roll, klass, individ och normer, ett sociologiskt tangerar kollektivitet och rörelse. Centergran har på sitt sätt lyckats fånga hela den svenska etnologin, som passerar revy i skapandet av sitt studieobjekt, folket i dräkten – samtidigt som hon visar hur folket självt gjort sitt. Bygdedräktsrörelse blir något mera än en historisk folkrörelse, det är en process där formandet av kultur och motkultur lever i en konfliktfylld dialog. Ulla Centergran har fått detta kulturella mönster att framträda med mycken lyskraft och har därmed förlänat sitt tema en äkta "etnologisk fixering".

Den moderna, internationella forskningen i klädsel och dräkt kan, något schematiskt, grupperas kring fyra linjer med var sin problemställning: 1) Hur "läsa" dräkten som ett kulturelement? 2) Dräkten som konstverk och konsthistoria, 3) Föremålen som system, icke som produkter och 4) Modets historia i ett vidare intellektuellt sammanhang. Centergrans studie faller klart in under den första riktningen, likväl med nedslag också i de övriga. Förutom den inträngande, modernt etnologiska, kulturella analysen av sitt fenomen, har hon därmed även kunnat överbrygga klyftan till de svenska klassikerna. Icke minst detta är ett starkt resultat i svensk etnologi, som – när den lämpade den erixonska folklivsforskningen över bord – dessvärre kastade ut barnet med badvattnet. Det alltuppslukande intresset för ämnet har visserligen varit förf. till hjälp, men viktigare är bokens vittnesbörd om en kunskap som tillägnats, bearbetats och presenterats som en invigningens hemlighet.

Bo Lönnqvist, Jyväskylä